

विद्या भवन बालिका विद्यापीठ लखीसराय

वर्ग नवम विषय संस्कृत शिक्षक श्यामउदय सिंह

ता:-25-05-2021(एन.सी.आर.टी. पर आधारित)

पाठ: तृतीयः पाठनाम कल्पतरुः

1. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतभाषया लिखत-

- i. कञ्चनपुरं नाम नगरं कुत्र विभाति स्म?
- ii. जीमूतकेतुः किं विचार्य जीमूतवाहनं यौवराज्ये अभिषिक्तवान्?
- iii. कल्पतरोः वैशिष्ट्यमाकर्ण्य जीमूतवाहनः किम् अचिन्तयत्?
- iv. पाठानुसारं संसारेऽस्मिन् किं किं नश्वरम् किञ्च अनश्वरम्?
- v. जीमूतवाहनस्य यशः सर्वत्र कथं प्रथितम्?

उत्तराणि-

- vi. कञ्चनपुरं नाम नगरं हिमवतः (हिमालयस्य) सानोरुपरि (शिखरस्य उपरि) विभाति स्म।
- vii. जीमूतवाहनः गुणसम्पन्नः सम्प्राप्तयौवनः च' इति विचार्य जीमूतकेतुः जीमूतवाहनं यौवराज्ये अभिषिक्तवान्।
- viii. कल्पतरोः वैशिष्ट्यमाकर्ण्य जीमूतवाहनः अचिन्तयत् - "अहो! मम पूर्वजैः ईदृशम् अमरपादम् प्राप्य धनात् अतिरिक्तं किमपि न लब्धम्। अहम् अभीष्टं मनोरथं साधयिष्यामि।"
- ix. पाठानुसारं संसारेऽस्मिन् धनं शरीरं च नश्वरम् परोपकारः च अनश्वरः।
- x. जीमूतवाहनस्य यशः सर्वजीवानुकम्पया सर्वत्र प्रथितम्।

2. अधोलिखितवाक्येषु स्थूलपदानि कस्मै प्रयुक्तानि?

- i. तस्य सानोरुपरि विभाति कञ्चनपुरं नाम नगरम्।
- ii. राजा सम्प्राप्तयौवनं तं यौवराज्ये अभिषिक्तवान्?
- iii. अयं तव सदा पूज्यः।
- iv. तात ! त्वं तु जानासि यत् धनं वीचिवच्चञ्चलम्।

उत्तराणि-

- v. 'हिमवतः' इतिकृते
- vi. 'जीमूतवाहनम्' इति कृते
- vii. 'कल्पतरुः' इति कृते
- viii. 'जीमूतकेतुः' इति कृते

3. अधोलिखितानां पदानां पर्यायपदं पाठात् चित्वा लिखत -

- i. पर्वतः -
- ii. भूपतिः -
- iii. इन्द्रः -
- iv. धनम् -
- v. इच्छितम् -
- vi. समीपम् -
- vii. धरित्रीम् -
- viii. कल्याणम् -
- ix. वाणी -
- x. वृक्षः -

उत्तराणि-

- xi. नगेन्द्रः
- xii. राजा
- xiii. शक्रः
- xiv. अर्थः
- xv. अभीष्टम्
- xvi. अन्तिकम्
- xvii. पृथ्वीम्
- xviii. परोपकारः, हितम्
- xix. वाक्
- xx. तरुः, पादपः

4. 'क' स्तम्भे विशेषणानि 'ख' स्तम्भे च विशेष्याणि दत्तानि। तानि समुचितं योजयत-

'क' स्तम्भ	'ख' स्तम्भ
कुलक्रमागतः	परोपकारः

दानवीरः	मन्त्रिभिः
हितैषिभिः	जीमूतवाहनः
वीचिवच्चञ्चलम्	कल्पतरुः
अनश्वरः	धनम्

5. उत्तराणि-

'क' स्तम्भ	'ख' स्तम्भ
कुलक्रमागतः	कल्पतरुः
दानवीरः	जीमूतवाहनः
हितैषिभिः	मन्त्रिभिः
वीचिवच्चञ्चलम्	धनम्
अनश्वरः	परोपकारः

6. (क) "स्वस्ति तुभ्यम्" स्वस्ति शब्दस्य योगे चतुर्थी विभक्तिः भवति। इत्यनेन नियमेन अत्र चतुर्थी विभक्तिः प्रयुक्ता। एवमेव (कोष्ठकगतेषु पदेषु) चतुर्थी विभक्तिं प्रयुज्य रिक्तस्थानानि पूरयत-

- स्वस्ति (राजा)
- स्वस्ति (प्रजा)
- स्वस्ति (छात्र)
- स्वस्ति (सर्वजन)

उत्तराणि-

- राज्ञे
- प्रजायै/प्रजाभ्यः
- छात्राय/छात्रेभ्यः

viii. सर्वजनेभ्यः

(ख) कोष्ठकगतेषु पदेषु षष्ठीं विभक्तिं प्रयुज्य रिक्तस्थानानि पूरयत-

- ix. तस्य उद्याने कल्पतरुः आसीत्। (गृह)
x. सः अन्तिकम् अगच्छत्। (पितृ)
xi. सर्वत्र यशः प्रथितम्। (जीमूतवाहन)
xii. अयं तरुः? (किम्)

उत्तराणि-

- xiii. गृहस्य
xiv. पितुः
xv. जीमूतवाहनस्य
xvi. कस्य

7. स्थूलपदान्यधिकृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत-

- i. तरोः कृपया सः पुत्रम् प्राप्नोत्।
ii. सः कल्पतरवे न्यवेदयत्।
iii. धनवृष्ट्या कोऽपि दरिद्रः नातिष्ठत्।
iv. कल्पतरुः पृथिव्यां धनानि अवर्षत्।
v. जीवानुकम्पया जीमूतवाहनस्य यशः प्रासरत्।

उत्तराणि-

- vi. कस्य कृपया सः पुत्रम् प्राप्नोत्।
vii. सः कस्मै न्यवेदयत्।
viii. कया कोऽपि दरिद्रः नातिष्ठत्।
ix. कल्पतरुः कस्यां धनानि अवर्षत्।
x. कया जीमूतवाहनस्य यशः प्रासरत्।

8. (क) यथास्थानं समासं विग्रहं च कुरुत-

- i. विद्याधराणां पतिः
ii. गृहोद्याने
iii. नगानाम् इन्द्रः
iv. परोपकारः

v. जीवानाम् अनुकम्पया

उत्तराणि-

- vi. विद्याधरपतिः
- vii. गृहस्य उद्याने
- viii. नगेन्द्रः
- ix. परेषाम् उपकारः
- x. जीवानुकम्पया

(ख) उदाहरणमनुसृत्य मतुप् (मत्, वत्) प्रत्ययप्रयोगं कृत्वा पदानि रचयत-

यथा- हिम + मतुप् = हिमवान्

श्री + मतुप् = श्रीमान्

- xi. शक्ति + मतुप् =
- xii. धन + मतुप् =
- xiii. बुद्धि + मतुप् =
- xiv. धैर्य + मतुप् =
- xv. गुण + मतुप् =

उत्तराणि-

- xvi. शक्तिमान्
- xvii. धनवान्
- xviii. बुद्धिमान्
- xix. धैर्यवान्
- xx. गुणवान्